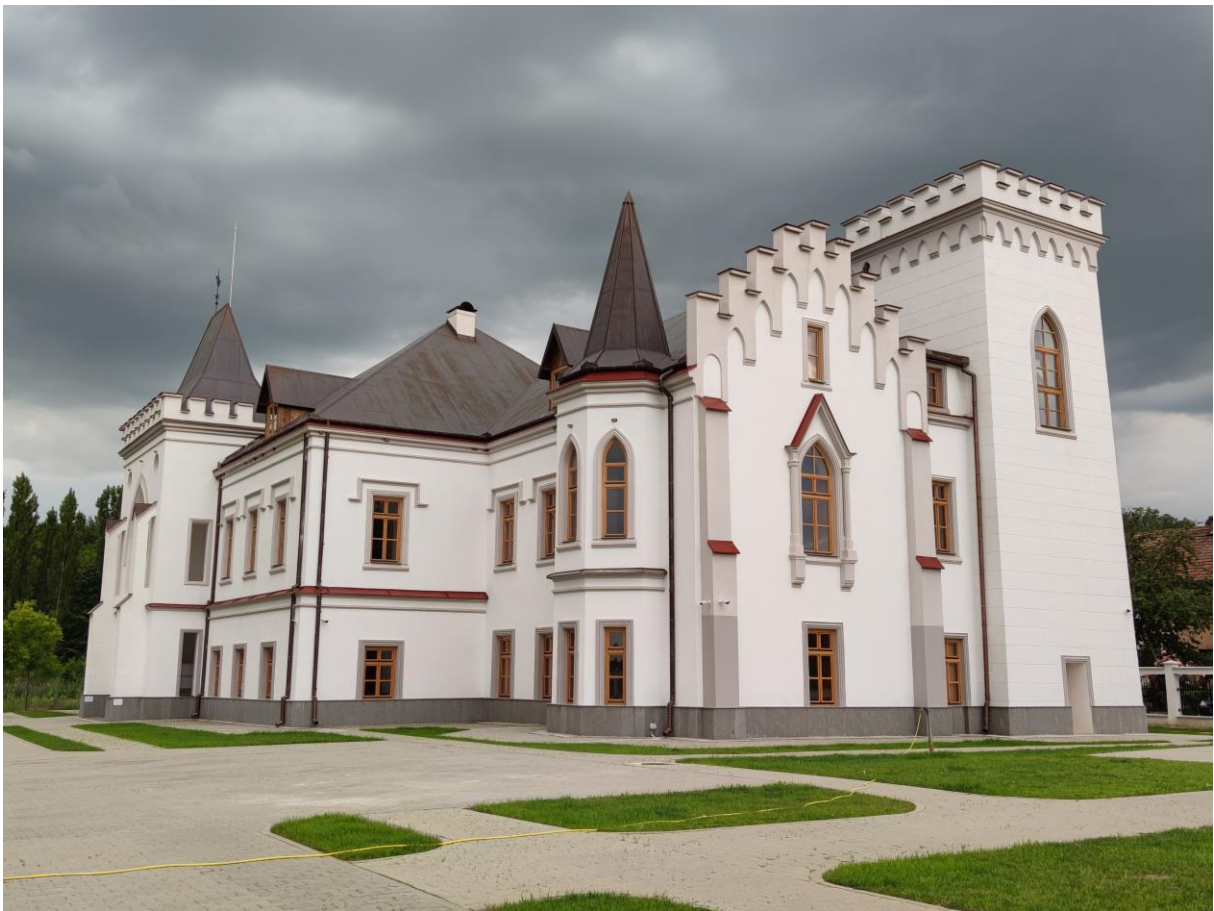

Világhírű kutató és kalandor – egy személyben

A hazai földtudományok egyik legelismertebb tudósa és egyben legkalandosabb életű, ugyanakkor legmegosztóbb figurája minden bizonnyal báró Nopcsa Ferenc volt, sorozatunk itt bemutatott kéziratos földtani térképének szerzője. Erdély egy eldugott, pici falujából indult útnak és kis híján egy királyi trónig jutott. Tudományos körökben az erdélyi dinoszauruszok felfedezése és leírása miatt elismert napjainkig, de Albániában a kutatók körein kívül is emlékeznek rá.

Báró Nopcsa Ferenc 1877. május 3-án született Déván. Családja kifinomult, művelt arisztokratákból állt – látszólag. Többen közülük ugyanis kalandvágytól fűtött, féktelen emberek hírében álltak. Máig él a történet, miszerint Nopcsa Ferenc nagyapja, Nopcsa László rejtelmes, kettős élete ihlette Jókai Mór Szegény gazdagok című regényének főhősét, Fatia Negra figuráját.

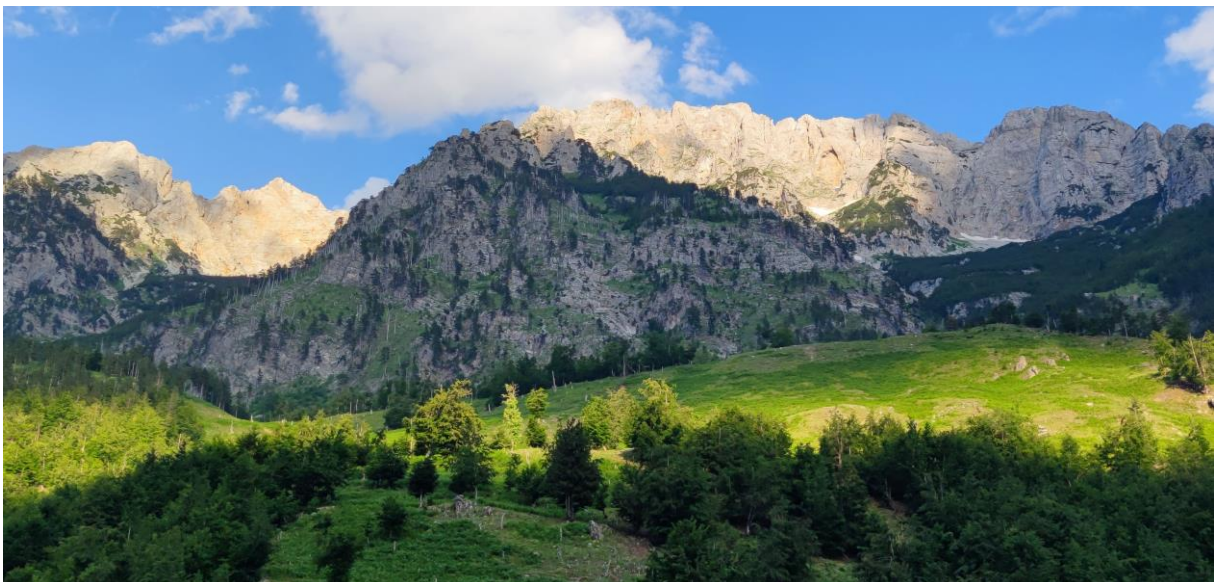
A felújított Nopcsa-kastély Szacsalon (Babinszki Edit felvétele)

Nopcsa Ferenc gyermekkorának legnagyobb részét a család szacsali birtokán töltötte. Tanulmányait a bécsi Theresianumban végezte, de a szünidőket otthon töltötte testvéreivel. Egy ilyen alkalommal, 1895 nyarán húga, Nopcsa Ilona őssálatcsontokat talált Szentpéterfalva határában. Bátyja a leleteket magával vitte Bécsbe és megmutatta a kor híres földtan professzorának, Eduard Suessnek. A professzor bátorító szavai annyira fellelkesítették a fiatal bárót, hogy az további csontokat keresett és nekiállt azok tanulmányozásának. Alig 22 évesen tartotta első

tudományos előadását az erdélyi dinoszauruszokról a bécsi akadémián. Rövid időn belül kora egyik legnagyobb paleontológusává, dinoszaurusz-kutatójává vált. Európa összes híres múzeumában, gyűjteményében megfordult. Leginkább Bécsben és Angliában, a londoni Természettudományi Múzeumban szeretett tartózkodni. Az angol kollégáival való első találkozása éppen olyan filmbeillő történet, mint egész élete volt:

„Amikor első alkalommal lépte át a British Museum küszöbét, személyesen senkit sem ismert a múzeum tudósai közül. (...) – írta le e történetet Tasnádi Kubacska András. – Amint nézelődött, észrevette, hogy a 25 méter hosszú Diplodocus-csontvázon az egyik csont rossz helyre van erősítve. Nem sokáig töprengett, hanem odalépett az óriásgyíkhoz, leemelte a csontot a vasállványról és a megfelelő helyre erősítette. Ez a vakmerőség még a méltóságteljes londoni teremőrökben is felforralta az angol hidegvért. Nagy riadalom támadt, de a titokzatos látogató kutyába se vette az örök tiltakozását. Jelentették a dolgot az igazgatóságnak, mire az egész tisztikar kitódult a terembe. Nopcsa éppen elkészült a munkával s mosolyogva mutatkozott be a csodálkozó társaságnak. Elmagyarázta a javítás okát, amit a többiek vita nélkül el is fogadtak.”

Persze Nopcsa Ferenc is örökölte a család kalandokra éhes vérét. Rendszeresen járt Albániába, ahol elkészítette Észak-Albánia földtani térképét. Ennek kéziratos változatát mutatjuk most be, amelyet kissé megviselt ugyan az évtizedek hosszú sora, de máig őrzi a báró kézírását. E munka külön érdekessége, hogy Nopcsa egy olyan országnak készítette el a földtani térképét, amelyről még domborzati térképek sem álltak a rendelkezésére! Erre és az ebből fakadó nehézségekre viszonylag hamar rájött és nekilátott a teljes Észak-Albániát lefedő topográfiai térkép elkészítésének. Máshol ekkora munkára egy egész intézetet hoztak volna létre, ő azonban egyedül megoldotta e feladatot.

Az Albán Alpok, ahol Nopcsa éveken át folytatott tudományos kutatást (Babinszki Edit felvétele)

Nopcsa Albániában nemcsak földtani, hanem néprajzi kutatásokat is végzett, mivel lebilincselte a Balkánon élő népek nyelve, kultúrája. Rengeteg leírást és fényképet is készített. Meg-

Nopcsa emléktáblája a Thetbe, az Albán Alpok szívébe vezető úton (Babinszki Edit felvétele)

hogy ez az idegbeteg, kalandokra hajlamos, hóbortos magyar főúr hogyan kerülhetett egy tudományos intézmény élére. Kétségtelen, hogy kiváló szakember volt, de sem hivatalosan működni, sem emberekkel bánni nem tudott. Azt képzelte, hogy a Földtani Intézet geológusaival, mint személyének alárendelt tisztviselőivel úgy bánhat, mint uradalma személyzetével. Nopcsa igazgatósága az intézet történetében a legsötétebb időszakot jelenti, s ennek hátrányát leginkább én szenvedtem meg.”

Míg Nopcsa másik személyes ismerőse, Tasnádi Kubacska András így emlékszik vissza rá: *„Ez a lélek csodálatos keveréke volt az iróniának és a bölcs megértésnek, a durva erőszaknak és a mosolygó jóindulatnak. Sokszor cselekedett az egymást követő lelki változások pillanatnyi hatása alatt, de megvolt benne a szívós, kitartó erő is. Elérte azt, amit a folytonos fejlődésben levő emberi szellem még ma is hiába követel a legtöbb tudóstól: elérte a magaslatot, ahol nincs többé korlát a szabadszellemtől természettudományos gondolkodás és a szellemtudományok filozófiája között.”*

tanult albánul, sőt az albán dialektusokat is elsajátította, úgyhogy a saját nyelvükön beszélt az albán törzsi vezetőkkel. Kezdetben még a Monarchia politikáját támogatta, de később önálló politizálásba kezdett. Ez odáig fajult, hogy jelezte Hötzendorfy Konrádnak, a Monarchia vezérkari főnökének, hogy mivel éppen nincs király Albániában, ő szívesen lenne az. A Monarchia persze nem támogatta egy ilyen forrófejű ember királlyá választását.

E viharos évtized után, 1925-ben báró Nopcsa Ferenc elfogadta a kinevezést a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatói posztjára és azt az első világháború zavaros időszaka után újra felvirágoztatta (részleteket lásd a sorozatunk 2017/20. számában). De ennek a kemény munkának ára volt! Valószínűleg ő volt a Földtani Intézet igazgatói közül az, aki munkássága és jelleme révén leginkább megosztotta munkatársait. Ellentmondásos személyiségének illusztrálására álljon itt két olyan ember nem éppen elfogulatlan visszaemlékezése, akik jól ismerték őt.

Kadić Ottokár így ítélte meg Nopcsa igazgatói tevékenységét: *„Nopcsa Ferenc báró igazgatói szereplése minden magyar tudósról gondolkozásra kell, hogy készítsen. Érthetetlen,*

Bár személye rendkívül ellentmondásos, Albániában ma is sokan emlékeznek rá. Shkodrában posztumusz díszpolgárrá is avatták, 2008-ban pedig teret neveztek el róla Tiranában. Az Albán-Alpok csúcsai között pedig – ahol Nopcsa éveket töltött el – egy tábla őrzi emlékét.

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2024/38. számában.)